

egyik alaprétége s jól esik — most a jubilaris esztendőben — egy-egy visszaemlékezést hallanunk a nagy időkre, a szabadságharcz dicső napjaira.

Megfigyelései aprólékosak, de jellemzők és egyúttal művésziek. Embereit számtalan apró vonásból építi fel, a melyek azonban egy-ségre nem mindig olvadnak. Jellemzésül érdekesnek találom ideiktatni: (A székely ember) „Tempósan kihuzta a papirba pakolt dohányját, azt lassan kibontotta s elsimította a papir rücskét; óvatosan megtömte a pipáját, óvatosan gyújtotta meg a bűdös gyufát s gyöngye füstöt szíva, barackot vetett a szőke gyermek kobakjára, a szomszéd asztalhoz szólt a gyalázatos útról“ stb. Leírásai néhol kissé holtak, de másutt (Esős alkony) valóban költőiek.

Ha e vázlatos ismertetésemben bármily halvány képet sikerült adnom Petelei sokoldalú tehetségéről, nem végeztem teljesen hiábavaló munkát; a ki megismeri, megszereti,

Kunfi Zsigmond.

A Talmud.

Kulturtörténeti és biblikus tanulmány. Irta *Huber Lipót*, theologiai tanár. Budapest, a szerző tulajdona, 1897. X + 280 lap, 8r. Ára 2 fnt 50 kr.

A kalocsai érsek ismert áldozatkészségének köszönhetjük, hogy irodalmunk olyan munkával gazdagodott, mely tárgyánál fogva a legérdekesebbek és legtanulságosabbak közé tartozik, sőt a mi viszonyaink között épenséggel hézagpótlónak mondható. Ismertetve volt ugyan már a talmud magyar nyelven is, épen ebben a folyóiratban (1892. és 1893-iki évf.) és még előbb a Magyar-Zsidó Szemlében (1884-iki évf., Hochmuth Ábrahám értekezése). De míg ama munkálatok, noha a talmudnak szintén minél több oldalról való bemutatására törekedtek, rövidebb terjedelműek voltak és zsidó vallású szerzőktől származtak, addig a jelen munka terjedelemre jóval meghaladja elődeit és keresztény, még pedig katolikus theologus tollából folyt. Ez pedig különös érdeket kölcsönöz a könyvnek, mert a talmud a kultusz és ritusz dolgában még ma is elsőrendű, de mindazonáltal csupán közvetett forrása a zsidók vallásos gyakorlatának, míg a polgári élet vonatkozásaiban teljesen érvényét veszítette. És épen mivel ebben a folyóiratban volt már szó a talmudról, a zsidóknak — Apácaival szólva — „ezen összefoglaló és autentikus bölcsességéről“, ismertetjük itt jelen munkát már az audiatur et altera pars elvénel fegva is.

Ugyanezért azonban felmentve érezzük magunkat tartalmának részletes bemutatásától s annak csak vázlatát kívánjuk adni. A könyv két részből áll. Az első (az egésznek $\frac{4}{6}$ -e) az úgynevezett *hagyományos* vagy *szóbeli* tannak, melynek ellentéte az *írott* tan, azaz az ó-testamentum és a mely később szintén írásba foglaltatván, a *talmud* és

midrás irodalmát alkotja, keletkezését és fejlődését igyekszik bemutatni. Ezután a talmud alapvető része, a *misna* tartalmának egy kissé szegényes ismertetése következik, majd pedig előadja, hogy a misna alapján mint keletkezett annak értelmezése és betetőzése: a *palesztinai* (vagy jeruzsálemi) és utóbb a *babyloni gemára*. Ehhez csatlakoznak a talmud metodológiájára vonatkozó, némiképen hiányos szó- és tárgyi magyarázatok. Beható méltatással szól ezután a talmud tartalmának két főeleméről, a *halákáról* és *agádáról* (szerző Strack és mások nyomán így írja: haggáda, de ez a kifejezés már le van foglalva a zsidóknak a *peszáh*-ünnep estéjén használt krónikás és imádságos könyvére). Ehhez csatlakozik a talmud írásmagyarázatának, stílusának és nyelvének ismertetése, majd egy nagy szorgalommal összeállított fejezetben képet nyerünk ama kor iskolaügyének bámulatos szervezetről és ama végtelen tiszteletéről, melylyel a tudományt és annak képviselőit környezték Jézus korában. A következő fejezetben olvashatjuk, mit tartanak a zsidók a talmudról, egy másikban keresztény szempontból méltatja azt szerző, a ki ismerteti a talmud viszontagságos történetét is és minden szükségeset elmond annak kézíratairól és nyomtatott kiadásairól, fordításairól stb. Külön fejezetet szentel végül annak, hogy kimutassa, mint vélekedik a talmud a nem zsidókról. A második részben, ötven lapon, kellő tapintattal megválogatott szemelvényekben próbákat ad szerző a misnából és gemarából, melyek teljesen megfelelők abban az irányban, hogy bepillantást engednek a talmud végtelenül tarka tartalmába, de ki nem elégitenek azért, mert fogalmat sem képesek nyújtani a talmud sajátosságairól a nyelv, a kifejezőmód, a gondolatmenet stb. tekintetében. Szerző kissé nagyon modern formába öltöztette fordítását, sőt többször nem annyira fordítás, mint inkább parafrázisa a kétségtelenül nagyon nehezen visszaadható eredetinek az, a mit a szemelvényekben nyújt.

Mindezzel azonban korántsem merítettük még ki könyvünk tartalmát, mely voltaképen két egymástól különböző rétegből van összeállva. Az egyikben a talmudra vonatkozó ténybeli adatok vannak nagy szorgalommal összeállítva, még pedig általában a tudományos kutatások eddigi eredményének megfelelő pontossággal; a másikban pedig szerző a közölt tényekhez megjegyzéseket fűz, melyekből az ő véleménye derül ki a felvetett kérdésekről. Csakhogy a két réteg nem mindig fedezi egymást szorosan, gyakran van hézag a kettő között és azért szerző ítéleteiben nem egyszer történnek félreccszamlások. Ezeknek okát mi távolról sem keressük szerző részéről eredő szándékosságban, hanem abban a körülményben, hogy az író nem hatolt még kellő mélyen tárgyába. Képes volt ugyan a tényeket híven regisztrálni, de kutatásait nem végezte annyi önállósággal, hogy független ítéletet mondhatott volna minden pontban. Nem kissebbítése ez a szerző művének. Olyan nagyméretű munka volt e könyv megírása, melyet csak a talmud ismerője tud kellően méltatni s a melyben nem fogja őt egyhamar túlszárnyalni egy pályatársa sem.

Más van a dologban.

A keresztény világ megszokta, hogy a talmudban lássa azt a botránkövet, mely a zsidókat az egyház kebelére való megtérésben gátolja. Pedig nagy tévedés ez, melynek ma ép oly kevéssé van alapja, mint századokkal ezelőtt. A *karaiták*, a zsidóság egyetlen szektája, épen azért váltak ki, mert nem akarták elismerni a talmud érvényességét, de keresztényekké még sem lettek. És hányan vannak maup zsidók, a kik elfordultak a talmudtól s a kereszténységre még sem térnek át. Mint egy Janus-fő, mely más-más arcot mutat, a szerint, hogy melyik oldalról szemléljük, a talmud is más színben tűnik fel a keresztény állásponttól, mint a zsidóknak. Vagy saisi képhez hasonlíthatjuk, mely, ha leemeljük róla a leplet, nem azt mutatja, a mi valóban, hanem a minek gondolatban elképzeltük. Nagy lelkierőre és ritka objektív ítélőképességre van tehát szüksége annak, a ki széttörve a bilincseket, melyekbe az előítéletek verték szellemét, elfogultság nélkül próbál a talmud megismerésébe behatolni. A kik erre keresztény részről az idők folyamán vállalkoztak, mindössze is kevesen voltak. Egy pár név az egész, mely itt szóba jöhet: Reuchlin, Buxtorf, Apáczai, Wagenseil (a fordulása előtt), Delitzsch, Strack, Wünsche. A mint látjuk, szinte csupa protestáns, a minek az a magyarázata, hogy katolikus részről alig foglalkoztak tudományosan a talmuddal. Azok közé, a kik menten minden rosszakarattól fogtak hozzá a talmud tanulmányozásához, méltón sorakozik a mi szerzőnk, a ki álláspontját ezekkel a szavakkal jelöli meg (VIII. l.): „A modern antiszemita tendenciákhoz pedig könyvünknek nincsen semmi köze, a minthogy a tudomány, ha tudomány akar maradni, nem is ismer sem antiszemitizmust, sem filoszemitizmust“. Szerző ezen elvi álláspontját valóra váltotta. Könyve szelvében tükrözi azt a törekvést, hogy igazságot szolgáltatson a talmudnak, melyben oly „sok jó, épületes, szép és igaz dolog“ foglaltatik (216. l.), melynek „mélyén sok drága gyöngy rejlik, értékes kincsek hevernek eltemetve, várva, hogy a tudós buvár felszűre hozza őket és értékésítse“ (5. l.). Szerző egyáltalán nem tartózkodó véleménye nyilvánításában, minden szava férfias nyíltságot árul el. Csak egy van, a mi határt szab neki is a teljes objektivitás magaslatára vivő útjában és ez a katolikus dogma, melylyel sokszor látja ellentétben levőnek a talmud nyilatkozatait és általában a benne érvényesülő egész világnézetet. Szerző hithűségét és ragaszkodását vallása tanaihoz csak tisztelni tudjuk; értékes garancia ez egyúttal arra is, hogy a mi jót és szépet az oly sokaktól gyalázott ősrégi irodalmi emlékről elmond, való igaz az utolsó betűig. De többször hangoztatott kifogásai is nagyobb súlylyal esnének a latba, ha ítélete szabadságában nem korlátoztatná magát egyúttal a majdnem szintén dogmává vált azon fix ideától is, hogy a talmud az oka a zsidók esőkönnyös vonakodásának a kereszténység felvételétől.

Ez a magyarázata annak, hogy szerző, miután könyvének számot helyén határozott dicsérettel emlékezett meg a talmudról, végső ítéletés felőle ezekkel a szavakkal foglalja össze (216. l.): „a világosság és sötétség, a fény és az árny aránytalanul van benne megosztva; a sötétség több és erősebb, mint a világosság.“ Még a talmud barátai is meg lehetnének elégedve azzal az elismeréssel, mely ebben a gáncsban foglaltatik, mert minden részében kifogástalannak, tökéletesnek nem tartják ők sem. És másrészt hányan vannak, a kik a talmudról nyilatkozván, a dicséretnek egy szavát sem találták számára, ellenben a szidalmaknak egész szótárát halmozták reá. De bármily elfogulatlanul tekintjük is a talmudot, szerző állításának mégis inkább az ellenkezőjét találjuk beigazolvva. Ámbár voltaképen egyikünknek sincs igaza. Mert lehet-e egyáltalán ilyen arithmetikai formában ítéletet mondani spekulatív dolgokról? A gondolkodás tudományában ma már nem járja a matematikai bizonyítás!

Részletekbe itt annál kevésbbé bocsátkozunk, mivel már egy más helyütt megjelent ismertetésünkben is több észrevétellel kísértük a munkát. Csak egy pontra figyelmeztetünk még. A talmudot méltató munkában lehetetlen, hogy szó ne essék a zsidóságról is. Hiszen a talmud egyik legkifejezőbb monumentuma a zsidó szellem produktív képességének és keletkezése a zsidóság történetének egyik legemlékezetesebb korszakába esik. Nagyon sokan azonban abban a téves hitben vannak, hogy a talmud a zsidóságnak egyedüli, legfőbb és teljesen adaequált kifejezése, más szóval, hogy talmudizmus (a mint mondani szokás) és zsidóság egy és ugyanaz. Pedig ezt hinni óriási tévedés. A mester-rásüti ugyan minden művére egyéniségének bélyegét, de azért a kettő, a mű és a mester, még nem egy. És aztán — az a művész nem csak ezt az egy művet teremtette meg! Különböző időkből és helyeken, más-más hangulatban és életviszonyok között, finomabb vagy durvább ecsettel, éles vagy tompa vésővel készült összes művei együtt teszik a mestert. A zsidóságnak is van még a talmudon kívül egy pár produktuma, mely szintén némi figyelemre tarthat számot, pl. a biblia, azután középkori philosophiájának racionalizmusa és költészetének vallásos mélysége, majd újabb tudományos irodalmának összefoglaló szempontjai. A ki tehát a zsidóságról akar ítéletet mondani, annak alaposan kell ismernie mindezeket és kívülök még valamit, a mi igen fontos, t. i. a zsidó szellem történetének szoros összefüggését az egyetemes kultúr-történettel, a mely nélkül minden képe hamis színekkel van megrajzolva. Még azóta is, hogy örökre megszűnt nemzet lenni s mint csiga a házába, visszavonult vallási különállása építette hajlékába, nem szakadt meg egy percze sem kontaktusa a többi népek szellemi világával. Minden diadalmasan előrehaladó kultúra ott érte őt útjában, a görög, az arabs és a modern európai műveltség velőkgig ható mély barázdákat vont a zsidóság lelki életébe, a szellemi keveredés a zsidó és a többi

népek között ép oly sokszoros, ép oly általános volt, mint a vérbeli. Ugy látszik, szerzőnk sem hatolt eléggé mélyen a zsidóság lényegének és történetének megismerésébe; különben nem ismételné azokat a közhelylyé vált mondásokat a zsidóság göröcsös ragaszkodásáról „hitelenségéhez“, a zsidó faj törekvéséről a többi népek fölött való „világuralom“ elnyerésére stb. Az ilyen nyilatkozatok czáfolatába itt nem bocsátkozhatunk; különben is szerző nem egy helyütt alkalmat talál, hogy az elismerés hangján szóljon a zsidóság világtörténeti missziójáról.

Dr. Eisler Mátyás.

A szép és rút kérdése.

(A művészet. Irta Alexander Bernát. A Kisfaludy-társaság Somogyi-díjával jutalmazott párbeszéd, 11 képpel. Budapest, 1898. Singer és Wolfner kiadása).

Szerző e kis könyvben szellemes, francziásan könnyed dialogust ad a művészetéről, bár nagyobb részt ismétli azt, a mit előtte Taine „A művészet filozófiája“ és „Eszmény a művészetben“ cz. művében, nem különben Cherbuliez a „Művészet és természet“-ben megírt.

Két jó barát — az egyik esztetikus, a másik festő — a párisi Louvreból jöve a felett vitatkozik, a mi felett Arisztotelesz óta már annyian vitatkoztak, hogy t. i. mi a művészet lényege, mi a czélja? Az egyik azt állítja, hogy a természet utánzása, a másik azonban a régi ellenérveket (fotografia, gipszöntés) hozva fel a tétel czáfolatára, tagadja ezt. Sok, helyenként messze térő, de mindvégig érdekes okoskodás és disputa után abban állapodnak meg, hogy „a művészet legfőbb czélja, hogy életet leheljen alkotásaiba, hogy a mit teremt, annak belső élete legyen, hogy abból a végtelen és hatalmas életarádatból, mely a teremtesen végigfolyik, valami, legalább egy utolsó hullámfodor kerüljön alkotásába. Ez a különbség művészet és mesterség között. A mesterség pusztá utánzás, a művészet az élet utánzása, jobban mondva élőnek élő utánzása, vagyis emberalkotta élet“.

Alexander Bernát, tehát a természet utánzása helyébe az életét tette. — De hisz a természet is él, a természetben is élet lüktet s így aki a természetet utánozza, utánozza egyszersmind az életet is! Mire való a szavakkal való játék? kérdezhetné valaki. Nem hiba-é, ha azt mondom, hogy a rózsa nem kellemes, az illata azonban az; holott a rózsanak az illat lényege, sajátja, mely vele jár s melytől elválasztani nem lehet. Mert úgy tűnik fel, mintha Alexander a természetet (az egészet) elvetette volna, csak azért, hogy az életet (a részt) állítsa fel az utánzás czéljául egy új elmélet kedvéért.

Úgy de Alexander Bernát könyve további folyamán kisül, hogy ő nem ezt érti élet alatt. „A természet élete fölött áll az emberi léleké, egyszerű nyilvánulásaiban; ennek föléje kerül a lélek eszményeinek, legfelsőbb aspirációinak élete. S mindez a művészet birodalmáé“. A művé-